

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ: ДОСВІД ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Артем Іванович ПЕТРУСЕНКО,

*аспірант відділу організації освітньо-наукової
підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ*

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій шахрайство набуло нових форм та масштабів, вийшовши за межі національних кордонів. Така трансформація зумовлює необхідність не лише національної, а й міжнародної взаємодії у сфері протидії цим злочинам. Відповідно, вивчення міжнародно-правових стандартів протидії шахрайству є надзвичайно актуальним, особливо в контексті вдосконалення кримінального законодавства України.

Міжнародно-правові стандарти протидії шахрайству формуються на основі усталених правових підходів, закріплених у багатосторонніх конвенціях, стандартах міжурядових організацій і практиці міжнародного співробітництва у сфері кримінального правосуддя. Центральне місце серед таких актів займає Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята у 2000 році, яка відіграє роль універсального міжнародного інструменту у сфері криміналізації злочинів економічного характеру, зокрема шахрайства. В межах цієї конвенції особливу увагу приділено запобіганню й боротьбі з організованими злочинними структурами, що використовують схеми обману, маніпуляцій з фінансовими та правовими інструментами, підроблення документів і трансферу незаконно одержаних активів[1]. Вона зобов'язує держави-учасниці криміналізувати відповідні діяння, уніфікувати правові механізми притягнення винних до відповідальності та активізувати міжнародну правову допомогу.

Важливим нормативним джерелом у сфері боротьби з кібернетичними формами шахрайства є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, відома як Будапештська конвенція. Вона є першою і досі єдиною глобальною угодою, що врегульовує питання протидії злочинам у сфері комп'ютерної інформації, зокрема незаконного доступу до систем, втручання в дані, кібершахрайства та порушення цілісності цифрових доказів. Конвенція встановлює стандарти не лише щодо складів злочинів, а й процедурних дій, необхідних для ефективного переслідування винних, включаючи негайне збереження комп'ютерних даних, оперативну міжнародну співпрацю та взаємне визнання доказів. Особливої уваги потребує також Конвенція ООН проти корупції, яка, хоча й не фокусується виключно на шахрайстві, окреслює його як характерну ознаку багатьох корупційних схем, що завдають значної шкоди як державному, так і приватному сектору. Документ охоплює запобіжні заходи, механізми відповідальності юридичних осіб, регламентує правила повернення активів та координацію міжнародних зусиль у розслідуванні злочинів,

пов'язаних із зловживанням владою та шахрайством[1]. Поряд з обов'язковими нормами міжнародного договорного права, суттєвий вплив на формування національної політики у сфері протидії шахрайству здійснюють так звані м'які стандарти, які містяться, зокрема, у Рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Їхнє практичне значення полягає в розробці типових моделей реагування на фінансові зловживання, включаючи обов'язкову ідентифікацію клієнтів, оцінку ризиків шахрайства у фінансових установах, звітність про підозрілі транзакції та контроль за використанням корпоративних структур для прикриття злочинної діяльності[2]. Застосування цих стандартів надає змогу не лише мінімізувати вразливість до шахрайських схем, а й забезпечити відповідність фінансової системи міжнародним вимогам прозорості та надійності.

Таким чином, міжнародно-правові стандарти у сфері протидії шахрайству охоплюють широкий спектр інструментів, що включають як обов'язкові договірні зобов'язання, так і рекомендаційні практики. Їх інтеграція у національні правові системи є запорукою ефективного кримінального переслідування, попередження новітніх форм шахрайства та налагодження сталого правового діалогу з іншими державами у боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Україна вже тривалий час декларує курс на приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних зобов'язань у сфері протидії злочинності, зокрема шахрайству. Проте сам факт ратифікації міжнародних конвенцій, таких як Будапештська чи Палермська, не гарантує їх повноцінного функціонування в межах національного правового поля. Основна проблема полягає у фрагментарності та несистемності імплементації їхніх положень у внутрішнє законодавство, що не дозволяє забезпечити достатній рівень правозастосовної ефективності. В українському кримінальному праві поняття шахрайства досі має переважно класичне, узагальнене трактування, у той час як світова практика рухається у напрямі деталізації видів і механізмів його вчинення з урахуванням сучасних цифрових реалій.

Одним із серйозних викликів є розрив між положеннями міжнародного права, які вимагають криміналізації конкретних дій, і загальними рамковими конструкціями, що закріплені у статті 190 Кримінального кодексу України. Наприклад, шахрайство з використанням інформаційних технологій не має чіткого визначення, що ускладнює кваліфікацію діянь, пов'язаних із фішингом, кібершахрайськими платформами, фінансовими пірамідами чи маніпуляціями у цифровому середовищі. Така ситуація негативно впливає як на превентивну функцію кримінального права, так і на ефективність розслідувань та судових рішень[3]. Враховуючи вимоги Будапештської конвенції, доцільним кроком було б не лише адаптувати національні положення до її тексту, а й запровадити спеціальні склади злочину з чіткими ознаками об'єктивної та суб'єктивної сторін, з урахуванням технологічного середовища їх вчинення. Не менш гостро постає питання міжнародної співпраці у справах про шахрайство, яке часто має транскордонний характер. Незважаючи на наявність міжнародних угод про правову допомогу, взаємодія з іншими державами в частині екстрадиції, передачі доказів або доступу до цифрової інформації часто ускладнена бюрократичними перепонами, відсутністю уніфікованих

процедур і недостатньою технічною спроможністю українських органів досудового розслідування. Це призводить до затягування проваджень, втрати доказової бази, а в окремих випадках - до безкарності винних. Перспективним і системно обґрунтованим кроком є запровадження класифікації шахрайства за сферами вчинення. Такий підхід дозволив би враховувати специфіку кожного типу діянь, підвищити точність нормотворення та забезпечити належну орієнтацію правозастосовця у кваліфікаційних аспектах. Наприклад, відокремлення кібершахрайства дозволить створити гнучкі юридичні конструкції, що відповідають цифровій природі таких злочинів, а також забезпечити належне регулювання доказування і процесуального збору інформації. Фінансове шахрайство потребує акценту на рухах капіталу, використанні фіктивних юридичних осіб, підроблених документів і міжнародних банківських схем[4]. Соціальні та ідентифікаційні види шахрайства передбачають втручання у персональні права особи, зокрема у сфері цифрової ідентичності, що теж вимагає окремого підходу.

На нашу думку, формальне членство України в міжнародно-правових механізмах має бути доповнене реальними зусиллями з глибокої, технічно обґрунтованої та адаптивної імплементації міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство. Лише за таких умов можна очікувати істотного зниження рівня шахрайських злочинів, особливо тих, що набувають усе складніших форм у цифрову епоху.

Можемо зробити висновок, що світовий досвід переконливо свідчить, що ефективна протидія шахрайству потребує не лише суворості кримінальних санкцій, а й глибокої синхронізації національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами. Україна, маючи політичну волю до реформ та значний міжнародний правовий ресурс, має всі передумови для побудови сучасної нормативної архітектури у цій сфері. Впровадження положень Палермської та Будапештської конвенцій, адаптація рекомендацій FATF і зміцнення механізмів міжнародної правової допомоги дозволить не лише підвищити рівень захисту від шахрайства, а й забезпечити сталу інтеграцію України в глобальну систему безпеки прав людини та правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe. The Budapest Convention on Cybercrime: benefits and impact in practice. T-CY(2020)16; Strasbourg, 2020.
2. Думчиков М. О. Особливості кваліфікації шахрайства в кіберпросторі, засобом вчинення якого є віртуальні активи. *Наук.-інф. вісник Івано-Франківський ун-т права ім. Короля Данила*. Сер. «Право». 2022, № 14(26). С. 159–165. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.14.26.149-155.
3. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет: теоретичні та праксеологічні засади. *Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. ISBN 978-617-554-055-8.*
4. Стетсюк О., Чубай В. Шахрайство на підприємствах: види, критерії ідентифікації та класифікація. *Economy and Society*. 2022.